

Nenajdeme hned tak myslitele, jenž by byl vtělený rozpor sám, jako tomu bylo u Nietzsche. Málo se také najde filosofů tak subjektivisticky sebevědomých a útočných, tak podléhajících svým často okamžitým a náladovým sympatiím a antipatiím. Jestliže bychom měli sklon takové postoje určitým myslitelům vytýkat, těžko to budeme vytýkat Nietzscheovi. Vždyť on se tím vším netajil, ba naopak to prohlašoval za svou filosofickou ctnost. Jeho filosofování přece vycházelo z hlubokého odporu k soudobému myšlení a celému společenskému životu. Cítil se ve své době cizincem, protože nesnášel měšťáckou průměrnost a přizemnost. Byl velkým nespokojencem, jenž na vše kolem sebe útočil a vše podroboval zdrcující kritice. Popíral morálku své doby a hledal novou. Ukazoval své vysoké ideály, a to sugestivním slohem. Proto patřil mezi nejoblíbenější a nejpodnětnější spisovatele své doby — vedle Schopenhauera, Tolstého a Dostojevského. Byl totiž nejen filosof, nýbrž i veliký básník.

Rozpornost Nietzscheova zjevu se poněkud oslabí a bude lehčeji pochopitelná, připomeneme-li si stručně jeho biografii a periodizaci jeho vývoje.

Narodil se 15. října 1844 v Rockenu, „na lützenském bojišti“, z pastorské rodiny. Po gymnasijských studiích na proslulé Schulpfortě odchází do Bonnu studovat teologii. Brzy si ji však zhnusí. A nejen teologii, i křesťanství vůbec. Studuje proto v Lipsku klasickou filologii, jejímž předmětem je antika, protiklad křesťanství. Má tu hned skvělé úspěchy a je svým učitelem Fr. Ritschlem, slavným filologem, doporučen už na školní rok 1868/69 za profesora klasické filologie na universitu basilejskou, ač ještě nebyl doktorem. Lipská universita mu však doktorskou hodnost narychlo udělila, prominuvši svému výbornému žákovi disertaci i examina. Nato působí deset let v Basileji. V těchto letech na něho má nejsilnější vliv styk se starším kolegou, slavným kulturním historikem, zvláště italské renesance, Jakobem Burckhardtem a přátelství s Richardem Wagnerem, jež se mu stalo osudným. Filosoficky stojí pod vlivem Schopenhauerovým, ježž přímo uctívá. Chtěl by se sám stát filosofem a pokouší se zaměnit stolicí klasické filologie za stolicí filosofie, nemá však úspěch. Trápí jej také choroba oční, pro niž se r. 1879 vzdává profesury. Nyní je volným spisovatelem, filosofem i básníkem. Hlodá však na něm duševní choroba, již křečovitě a heroicky přemáhá. Marně. Po deseti letech, r. 1889, jej navždy vyřadí ze života. Nadále už jen živoří, až do své smrti r. 1900.

Ve filosofickém vývoji Nietzscheově lze zřetelně rozlišit tři periody. První dvě jsou ostře protikladné, třetí pak je jakousi syntézou s důrazem na původní východiska. První perioda bývá někdy nazývána geniálně romantickou. Nietzsche totiž v suchopáru stroze racionalistického filosofování touží po osvobozujících slovech génia. Ideálem je mu geniální umělec, jenž v tvůrčím nadšení intuitivně postihne podstatu a smysl všeho. V periodě druhé, ostatně krátké, tvrdí Nietzsche najednou pravý opak. Ne umělec, nýbrž vědec až pozitivisticky pojatý je mu ideálem. Umělec, třebaš geniální, není víc než ostatní lidé, ba je spíše proti nim zaostalý. Ani intuice nic neznamená. Převládá nyní strážlivost a skepse. Zato perioda třetí, zarathustrovská, je návratem k počátkům, od vědy k umění, v jehož zdrojích hledá jediný pramen opravdového poznání. Ale vlivy vědy, již donedávna tak horlivě vyznával, zvláště evoluční teorie, se mu neustále mísí do jeho úvah a poskytují jeho

utopickým snům argumentaci.

Do první periody spadají dva spisy, kdysi velmi čtené a diskutované: Zrození tragédie z ducha hudby (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872) a Nečasové úvahy (*Unzeitgemäße Betrachtungen*, 1873–76). Zrození tragédie je inspirováno několikanásobně: antickými studii, Schopenhauerem, Wagnerem i Schillerovou úvahou o naivním a sentimentálním básnictví (*Naive und sentimentale Dichtung*, 1796). Jako klasický filolog nebyl Nietzsche spokojen se způsobem pěstování své vědy. Viděl ji příliš zahleděnou do minulosti, on, který hlásal: *soyons de notre siècle!* Jednou se dokonce vyjádřil (v dopise P. Deussenovi), že filologie je „zmetek bohyně filosofie, zplozený idiotem nebo kreténem“. Nietzsche ve svých odborných pracích od počátku směřoval k filosofii. Psal o Theognidovi, o Démokritovi, o pramenech Diogena Laertia a přednášel o estetice řeckých tragiků, či vlastně o antickém hudebním dramatu, očekáváje mezi posluchači R. Wagnera, ale i na téma Sokrates a tragédie. Zrození tragédie, připravované statí O dionýském světovém názoru, rovněž odporuje tehdy rozšířenému pojetí antiky ve smyslu německého novohumanismu a winckelmannovského klasicismu. Ten kladl v umění důraz na jas, míru a krásu. Hodnotil tedy — podle Nietzsche — jen jeden pól umění, jež Nietzsche nazýval apollinským. Tento pól nezná temné síly vášně, nezná přetékající pud, který přes utrpení a strážně spěje kupředu, aby přitakával životu. Vůle k životu, jež je už u Schopenhauera podstatou světa, vede k tvůrčí rozkoši a ta v dionýském nadšení dává vznik především hudbě a tragédii. Tuto stránku tvoření, řekli bychom romantickou, Nietzsche vysoko oceňuje a ukazuje, že bez Dionýsa ani Apollón nemůže žít. Mezi oběma póly je stálá oscilace, z níž se zrodilo to nejvyšší, co Řekové dokázali: antická tragédie. Byla bez působení Dionýsa nemožná. Zanikla také, jakmile Dionýsa vypudil rozumářský nový démon — Sokrates. On také zarazil ono „ohromné“, jež Nietzsche vylíčil ve spise *Filosofie v tragickém údobí Řeků* (*Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen*), jehož rukopis přinesl v r. 1873 Wagnerovi do Bayreuthu. Oním „ohromným“ míní „cestu od Thaleta po Sokrata“.

Nečasové úvahy byly plánovány jako řada třinácti menších prací. Realizovány byly však jen čtyři. První měla titul David Strauss, vyznavač a spisovatel, a způsobila velký rozruch. Byl tu napaden známý myslitel, pokládán za velmi svobodného ducha, a se zlým výsměchem postaven na pranýř jako typický Bildungsphilister, tj. šosácký nedovzdělanec. Spis je však současně také prvním útokem proti německému „vzdělání“, o němž se věřilo, že Němcům vyhrálo válku s Francií.

Velmi závažná byla druhá Nečasová: O užitečnosti a škodlivosti historie pro život. Byla namířena proti tehdejšímu „historismu“, za jehož vlády přímo bujela pedantská historická pseudoučenost. A na ní bylo založeno německé školství, z něhož vycházeli sami sebou spokojení, sytí občané, kteří jsou s Hegelem nakloněni věřit, že vše skutečné je rozumné. Nietzsche ukazuje, jak škodlivý je tento upřílišený historismus, jak oslabuje a podlamuje vůli k velikosti, ba k životu vůbec. Vše má být ve službách života, tedy i historie. Může přinášet hojný užitek, jen je-li pojata filosoficky. Filozof v ní nehledá pravdu, nýbrž přeměnu světa v lidech. Historie je pak životu prospěšná v trojím ohledu. Historie monumentální podporuje tvořivou činnost a snažení, poskytujíc lidem vzory a učitele, historie antikvami posiluje záchovné tendence a učí úctě k tradici, historie kritická pak pomáhá člověku trpícímu,

potřebnému svobody. Tu Nietzsche zřejmě za mnohé vděčil J. Burckhardtovi, jehož přednášky o studiu historie a o historické velikosti poslouchal.

Třetí Nečasová úvaha platila Schopenhauerovi jako vychovateli. Schopenhauer byl Nietzscheovi v té době „velikým mystagogem“ (zasvětitelem) a myslil naň „religione quadam“ (s náboženskou úctou). Vždyť Schopenhauer byl učitelem a východiskem Nietzscheova filosofování. U něho našel smysl pro temné stránky lidské existence, pro sílu pudů vyvolávajících vůli k životu. Jenže Nietzsche chce tuto vůli k životu přijímat, nikoli popírat. Je optimista, brání se pesimismu. A v třetí Nečasové ukázal, „jak energický a instinktivně přitakávající duch dovede brát nejbližší podněty i od pesimisty“. Brzy nato se od Schopenhauera odvrátí. Prohlásí jeho metafysiku za falešnou. Ale do smrti uznává, že stálo za to Schopenhauerem projít a mít ho vychovatelem.

Panegyrikem je čtvrtá Nečasová: Richard Wagner v Bayreuthu. Několikaleté přátelství Nietzscheova s Wagnerem bylo uzavřeno na základě společných zájmů — o hudbu a Schopenhauera. Wagner mluvil o Schopenhauerovi nesmírně vřele jako o jediném filosofu, jenž pochopil podstatu hudby. Nietzscheovi pak byl Wagner ztělesněním Schopenhauerova pojetí génia. Také Wagner Nietzsche nazývá svým mystagogem, a to „v tajných naukách umění a života“. Wagner je tvůrcem nových hodnot, jako umělec nemůže být pochopen z dosavadní estetiky, A přece i od Wagnera se Nietzsche zakrátko odvrátí. Bolí ho, že jejich snahy se najednou nutně rozbíhají. Jenže pravdě nutno přinášet i ty největší oběti. Nietzsche z Wagnera až onemocněl. Zvláštní otřes utrpěl Parsifalem, jenž mu byl příliš křesťanský a dobově omezený. Uvědomoval si, že kdyby Wagner věděl, co všechno má Nietzsche proti jeho umění a cílům na srdci, že by jej musel pokládat za svého úhlavního nepřítele. Vždyť Wagnerovu hudbu nyní pociťoval jako vyumělkovanou, hračkářskou, barokizující, až protireformační, přepjatou a bezuzdnou. A přece si i nadále s hrůzou uvědomoval, jak úzce je vlastně s Wagnerem spřízněn, a nemohl v sobě dobře potlačit trvalou vděčnost za to, že právě díky Wagnerovi se — ač s velkou bolestí — duchovně osamostatnil. Smrt Wagnerova v r. 1883 mu byla velkou úlevou.

Dodatečně, po letech (1888), soudí Nietzsche o třetí a čtvrté Nečasové (v dopise Brandesovi) klidněji. Byla to prý „spíše přiznání, ba přísliby sobě samému (mehr Selbstbekenntnisse, vor allem Selbstgelöbnisse) než snad skutečná psychologie oněch mně stejně hluboce příbuzných jako antagonistických mistrů“.

Zdroj: Friedrich Nietzsche: Tak pravil Zarathustra, Odeon Praha 1967. Z německého originálu Also sprach Zarathustra přeložil a komentářem opatřil Otokar Fischer. Předmluvu napsal Ludvík Svoboda.